

HISTÒRIA

El camp de concentració de Figueres (1939-1942)

Per Josep Clara^(*)

Resum

Prop de la frontera, la ciutat de Figueres va esdevenir un dels centres de la repressió franquista. Durant la postguerra, a més de la presó de partit judicial i de la militar situada al castell de Sant Ferran, acollí un camp de concentració dels vençuts de la Guerra Civil, el qual fou instal·lat primerament en un antic magatzem de carbó i després al mateix castell dels militars. L'article aporta notícies de fonts militars i testimoniatges personals sobre el funcionament d'aquest establiment i ofereix una mostra sociològica dels individus que hi foren tancats. L'escriptor Josep Miracle i l'historiador Rafael Olivar Bertran es comptaren entre els reclosos.

Paraules clau

Presoners, camp de concentració, batalló de treballadors, exili republicà

Abstract

Situated near the border, the town of Figueres became one of the centres of the Franco repression. During the postwar, in addition to the judicial and military prison at the Sant Ferran castle, the town housed a concentration camp for those defeated in the Civil War, which was first installed in a former coal warehouse and then at the same castle run by the military. The article provides information on military sources and personal testimonies about how this camp worked and offers a sociological sample of individuals that were imprisoned there. Among the detained were the writer Josep Miracle and historian Rafael Olivar Bertrand.

Keywords

Prisoners, concentration camp, battalion workers, Spanish republican exile community

Recepció: 07/07/2016 • Acceptació: 01/09/2016

* Departament d'Història i Història de l'Art. Universitat de Girona.

DOI: 10.2436/20.8010.01.214

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 47 (2016)
Josep Clara

INTRODUCCIÓ

En els primers anys del segle XXI, han aparegut diversos estudis que s'han ocupat dels camps de concentració existents durant i després de la Guerra Civil.⁽¹⁾ Aquests treballs amplien la temàtica de la repressió franquista i serveixen per recuperar la història dels vençuts.

Es pot definir el camp de concentració com un centre d'internament establert al marge dels procediments ordinaris de detenció previstos per les legislacions civil i militar, on són apartades persones per motius de seguretat militar, política o sanitària i també com una forma de càstig o exploració. El terme sembla que va aparèixer per primera vegada a Cuba, on el general Valerià Weyler creà, el 1896, concentracions civils sotmeses a vigilància militar severíssima, per tal de combatre les guerrilles antiespanyoles. Allò cert és que les guerres posteriors forniren l'oportunitat de noves experiències, i arran de la Guerra Civil i de la Segona Guerra Mundial hi hagué camps de concentració a l'Estat espanyol, a França i en altres indrets d'Europa.

Durant la Guerra Civil espanyola, els primers camps van ser organitzats el 1936, però fou durant el 1937 quan es regularitzaren i es creà la Inspecció de Camps de Concentració de Presoners de Guerra. Serviren per retenir-hi preventivament els soldats capturats o procedents del bàndol enemic i classificar-los segons l'adhesió al bàndol franquista:

A: addictes al Movimiento Nacional

B: adversaris i contraris al Movimiento, sense circumstàncies agreujants

C: culpables de cometre delictes lleus

D: culpables de cometre delictes greus

1. Javier RODRIGO, *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria*, Madrid, Siete Mares, 2003; i *Cautivos. Campos de concentración en la España franquista, 1936-1947*, Barcelona, Crítica, 2005; Carme MOLINERO, Margarida SALA i Jaume SOBREQÜES, eds., *Una inmensa prisión. Los campos de concentración y las prisiones durante la Guerra Civil y el franquismo*, Barcelona, Crítica, 2003; José Ángel FERNÁNDEZ LÓPEZ, *Historia del Campo de Concentración de Miranda de Ebro (1937-1947)*, Miranda de Ebro, autor, 2003; Aram MONFORT, *Barcelona 1939. El Camp de Concentració d'Horta*, Barcelona, L'Avenç, 2008; Joseba EGIGUREN, *Prisioneros en el Campo de Concentración de Orduña (1937-1939)*, Donostia, Tarttalo, 2011.

A-dubtosos: inclassificables en els apartats anteriors perquè mancava informació o la informació era contradictòria

Els presos considerats culpables de delictes anaren a parar a la presó o foren passats per les armes, després d'un judici ràpid. La resta podia ser aprofitada pels batallons de treballadors, encarregats de recuperar materials i infraestructures danyades per l'enfrontament bèl·lic, o per ser enquadrada en unitats de l'exèrcit combatent.

Amb l'ocupació del territori català, els camps van ser instal·lats en poblacions situades a les rutes habituals de comunicació, en edificis de l'Església, de particulars, escoles... N'hi hagué a Lleida, la Seu d'Urgell, Tremp, Cervera, Reus, Tarragona, Igualada, Barcelona, Granollers, Manresa... i Figueres.

La història posterior condicionada per la Segona Guerra Mundial i la naturalesa de la dictadura franquista va allargar la continuïtat de les retencions preventives. La instrucció C-4, de l'Estat Major Central, datada a Madrid el 17 de juny de 1940, era taxativa: *“En las Regiones 4ª, 5ª y 6ª se organizarán Campos de Concentración lejos de la frontera, en lugares de fácil vigilancia, para los huidos extranjeros, con separación de los establecidos para los nacionales”*.

Com ha remarcat l'historiador Nicolás Sánchez-Albornoz, que experimentà en la pròpia persona la repressió, els camps de concentració franquistes s'han de contemplar com un fenomen que va anar més enllà de la postguerra: *“Los campos franquistas no fueron un expediente de posguerra, sino que por su dimensión, duración, aspereza y coste formaron un método de gobierno para el régimen nacido por las armas. Al terminar la contienda, los vencidos no fueron devueltos a la vida civil en un plazo prudencial. Los campos no fueron cerrados, sino que fueron disfrazados hasta 1970 con escalas y nombres distintos (colonias penitenciarias militarizadas, batallones penitenciarios de trabajadores, destacamentos penales, talleres penitenciarios...). De la apertura del primero al cierre del último media un tercio de siglo, es decir, que estuvieron abiertos y funcionando más que otros campos de ingrata memoria como fueron los nazis o los soviéticos”*.⁽²⁾

2. Nicolás SÁNCHEZ-ALBORNOZ, “Saña y negocio en el trabajo forzado”, dins *El canal de los presos (1940-1962)*, Barcelona, Crítica, 2004, p. XXI.

FIGUERES, CENTRE DE REPRESSIÓ

Darrera capital política de la II República, Figueres va ser castigada pels bombardeigs de l'aviació del bàndol rebel quan es produí la diàspora republicana. Les Corts hi van celebrar la darrera sessió el dia 1 de febrer de 1939 i fou un punt de pas obligat per a una llarga corrua de derrotats que volien traspasar la frontera. Les imatges ambientals i humanes, viscudes pels que es retiraren, reafirmen el dramatisme del moment. Luis de Azcárate, fill d'un enginyer militar republicà, apunta que “*desde el castillo se podía ver una gran columna de humo y polvo*”⁽³⁾ i el general Rojo remarca que “*en la estación, para coger los trenes que había formados, hubo toda clase de violencias y las escenas de desesperación a la salida de Figueras fueron terribles*”.⁽⁴⁾

El comunicat oficial de guerra corresponent al dia 8 de febrer indicà que la ciutat havia estat presa per les tropes franquistes: “*A las seis y media de la tarde fue ocupada la importante ciudad de Figueras, en la que aún había algunos elementos rojos dedicados a llevar a cabo voladuras, desconociéndose aún detalles de las mismas*”.⁽⁵⁾ En poques hores, la capital de l'Alt Empordà, terra històricament de republicans, esdevingué lloc de càstig i el nucli més important dels afiliats al Partit Únic de Franco, per davant de Girona.⁽⁶⁾

Més que mai, a partir de 1939, la ciutat esdevingué un centre militar i un centre de la repressió de postguerra. Segons els recomptes municipals, la xifra de soldats superà els 2.500 l'any 1940 i els 3.300 l'any 1945. La població total girava entorn dels 16.000 habitants.

A Figueres hi havia la presó militar, la presó de partit judicial i el camp de presoners de guerra. El gran castell de Sant Ferran –que hagué de ser reparat després de la guerra–⁽⁷⁾ va oferir espai per a la primera presó i també per al camp. Per bé que les execucions capitals ordenades pels tribunals militars s'emmarcaren majoritàriament al cementiri de Girona, també el de

3. Luis de AZCÁRATE, *Memorias de un republicano*, Madrid, Taurus, 2008, p. 116.

4. Vicente ROJO, *¡Alerta los pueblos! Estudio político-militar del periodo final de la guerra española*, Barcelona, Ariel, 1974, p. 140.

5. Servicio Histórico Militar, *Partes oficiales de guerra 1936-1939. Tomo I. Ejército Nacional*, Madrid, Librería Editorial San Martín, 1977, p. 401.

6. L'any 1940, els falangistes de Figueres sumaven 553 inscrits, quan Girona en tenia 550 (Josep CLARA, *El Partit Únic. La Falange i el Movimiento a Girona (1935-1977)*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1999, p. 216.

7. Carlos DÍAZ CAPMANY, “Obres al castell de Sant Ferran després de la voladura de l'any 1939”, dins *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 33 (2000), p. 167-189.

Figueres va ser escenari d'un afusellament, el 14 de juny de 1942, aplicat a un veí de Castelló d'Empúries.⁽⁸⁾

Primerament, el camp de Figueres va ser establert en un antic magatzem de carbó, entre el carrer del Progrés i el del Far. Va servir per aplegar-hi els exiliats que retornaren dels camps de França, com a pas inicial per classificar-los i evacuar-los, tot seguit, al poble de residència, a una presó o als camps de Cervera, Reus o Miranda de Ebro.⁽⁹⁾ “La Carbonera” –l'indret així va ser conegut– fou una instal·lació de retenció momentània, en la qual –malgrat la precarietat– no hi mancaren les inscripcions ni la simbologia franquista, ni tampoc el filferro espinós per delimitar l'espai.⁽¹⁰⁾

A Figueres, com als altres indrets, els presoners i presentats foren seleccionats per un Tribunal de Classificació en funció de l'adhesió al règim dels triomfadors de la Guerra Civil. Les fitxes que s'omplien de cada individu contenien aquestes dades:

Apellidos

Nombre

Naturaleza

Domicilio

Fecha en que pasó a la zona Nacional

Tiempo que ha permanecido concentrado

Concepto que ha merecido a la Jefatura

Servicios beneméritos o destacados que hubiera realizado

Ahora –a partir de 1940– s'hi concentraren aquells joves que havien de fer el servei militar i eren qualificats com a desafectes, per la qual cosa foren destinats a Batallons de Soldats Treballadors.⁽¹¹⁾ Per això, el 23 de maig de 1940, l'establiment fou traslladat al castell de Sant Ferran, on també s'albergava la guarnició militar de Figueres.

8. Josep CLARA, *Girona 1939: quatre sentències de mort*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 29. Aquesta execució no consta al llibre de Josep M. SOLÉ I SABATÉ, *La repressió franquista a Catalunya 1938-1953*, Barcelona, Edicions 62, 1985. També és desconeguda de la monografia d'Albert COMPTÉ I FREIXANET, *República i Guerra Civil a Castelló d'Empúries (Entre la història i les memòries)*, Figueres, Gràfiques Canigó, 1994.

9. Sobre Cervera, vegeu Josep CALVET, “Cervera en el món concentracionari franquista. Una aproximació”, dins *Miscel·lània Cerverina*, 20 (2010), p. 197-223.

10. Josep M. BERNILS, “L'antic camp de concentració de Figueres”, dins *Hora Nova*, 17-23 de juny de 2003, p. 10.

11. Vegeu Josep CLARA, *Esclaus i peons de la Nueva España. Els Batallons de Treballadors a Catalunya (1939-1942)*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 2007.

La instal·lació de Figueres va rebre diversos noms: Depósito de Recepción de Prisioneros de Guerra, Comisión Receptora de Fronteras, Campo de Evacuación de Prisioneros y Presentados. El desembre de 1940 n'era cap Alfredo Calvo Martínez, alferes provisional d'infanteria, que més endavant seguí la carrera militar integrat al cos d'intendència.⁽¹²⁾

PERSONATGES

El dipòsit de Figueres fou un centre de reclusió i de pas de personatges anònims i d'altres prou coneguts en el camp de la cultura catalana, com ara Josep Miracle Montserrat (Barcelona 1904-1998), escriptor i editor, antic col·laborador de Pompeu Fabra, que es remarcarà en estudis de Jacint Verdaguer i els Jocs Florals.

Rafael Olivar Bertran (Don Benito, Badajoz 1911-Nova York 1998), futur historiador, resident a Catalunya des de la infància, que s'havia allistat a l'escola de guerra de Paterna i el 1939 seguí el camí dels exiliats. Després de sortir de l'empresonament, pogué estudiar a la Universitat de Barcelona, en fou professor adjunt i rival de Jaume Vicens Vives en les oposicions de 1948. Recordà l'estada a Figueres en una correspondència amb Pere Bosch Gimpera: “a causa de l'ocupació alemanya, jo havia hagut de tornar de França, per estar-me un any al Castell de Figueres (Castillo de San Fernando!!!), del qual vaig sortir amb la qualificació de Desafecto”.⁽¹³⁾

Pel fet d'estar prop de la frontera, la instal·lació facilità les evasions. El 9 de desembre de 1940, l'alferes jutge militar, Jacinto Romero Domínguez, va signar una requisitòria perquè Manuel Ibáñez Andreu, natural de Cardona i “*domiciliado últimamente en el Campo de Evacuación de Prisioneros de Guerra de esta Plaza, del que se fugó*”, es presentés davant el jutge militar en el termini de quinze dies.⁽¹⁴⁾

12. L'agost de 1939 ja era a Figueres i signava com a secretari del tribunal classificador de presoners i presentats. Es formà a l'Escola Militar de Riffien (Marroc) i fou destinat al batalló de caçadors Las Navas núm. 2 (*Boletín Oficial del Estado*, 18 de novembre de 1937, p. 394). El 1965 era capità d'intendència destinat a la Direcció General de Serveis (*Diario Oficial del Ministerio del Ejército*, 21 d'agost de 1965).

13. Pere BOSCH GIMPERA, Rafael OLIVAR BERTRAND, *Correspondència 1969-1974*, Barcelona, Proa, 1978, p. 77. Més endavant americanitzà el seu segon cognom afegint-hi una d al final.

14. *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona*, 14 de desembre de 1940, p. 1.467. Jacinto Luis Romero Domínguez (Palma del Condado, Huelva 1917-Figueres 1996) ingressà a l'exèrcit el 1936. Fou alferes provisional. El 1954 passà a la reserva com a capità. El 1945 es casà amb Maria Torres Vilanova, de Figueres.

PERSISTÈNCIA I CLAUSURA

La ubicació del camp de Figueres al castell va ser qüestionada. El febrer de 1941, el governador militar de Girona digué al capità general de la IV regió:

“Tengo el honor de poner en conocimiento de V.E. que el Sr. Comandante Militar de Figueras interesa de mi Autoridad se designe un local para el establecimiento del Campo de evacuación de dicha plaza, toda vez que el Sr. Comandante de Ingenieros Jefe de la reconstrucción de dicha fortaleza le ha manifestado considera necesaria dicha medida, fin de comenzar los trabajos de reconstrucción en la misma del Hospital Militar.

Informada mi autoridad de que el Castillo mencionado sólo tiene disponibles en la actualidad unas casamatas en muy malas condiciones de habitabilidad, toda vez que las obras que han de empezar próximamente afectan a gran parte del edificio, ruego a V.E. se digne manifestarme su superior resolución sobre este asunto, significando a su Autoridad que por su Orden fue establecido en el Castillo de referencia el citado campo de Concentración el día 23 de mayo de 1940”.

El 25 de febrer, el capità general traslladà la proposició al tinent coronel, Eduardo Barado Casellas,⁽¹⁵⁾ cap de la Inspecció de Batallons Disciplinaris de la regió, *“a fin de que manifieste si el mencionado Campo de Evacuación es imprescindible siga en dicho Castillo, o bien por el contrario, puede ser trasladado a otra localidad o permanecer en Figueras en otro local. Significándole que el promedio de altas diarias, en dicho Campo, durante lo que va de año ha sido, hasta el día de ayer inclusive, el de 10 y que, cumpliendo la misión para la que está destinado el repetido Campo, pero haciéndose las evacuaciones más frecuentes a Reus, quedaría en mucho simplificado el actual problema y la solución más fácil, ya que no se hubieran encontrado nunca en Figueras contingentes de más de 200 individuos como los ha habido”.*

Eduardo Barado respongué al capità general, el 5 de març, en el sentit de mantenir el camp i en el mateix recinte del castell:

“Consecuente con su respetable escrito [...] referente a designar un nuevo local para el Campo de Evacuación de Prisioneros y Presentados, tengo el honor de manifestar a V.E. que, para que no sufra retraso ni entorpecimiento tanto en la recepción del personal procedente de Francia como el presentado por la

15. Eduardo Barado Casellas (Barcelona 1882-1971) va ser delegat governatiu a Gandesa (1923) i alcalde de Tarragona entre els anys 1929 i 1930.

Policía, así como para la evacuación del mismo a Reus o Cervera, convendría continuara el Campo de Figueras establecido en el Castillo de dicha Plaza, para que a su vez, no perdiendo el contacto con el Batallón nº 71, que es el que le facilita las escoltas, tener más fácil desenvolvimiento en el envío de los internados a los puntos ya citados.

Según me comunica el Jefe del Campo susodicho, podría resolverse este asunto cediéndole un par de naves de las que tiene el Batallón 71; con esto y poniendo a su disposición dos vagones, como ya anteriormente tenía, a la par que diera orden al Jefe de la Estación de Figueras para que no pusiera inconveniente en agregar este material al convoy diario, quedaría simplificado de tal forma que podrían salir muy bien diariamente todos los internados el día anterior y con ellos las dificultades de alojamiento quedarían anuladas, ya que el número de los susodichos internados quedaría reducido al mínimo.

Por las razones expuestas, tengo el honor de interesar de V.E. la conveniencia de la continuación del repetido Campo no solamente en Figueras, sino a ser posible en el mismo Castillo”.⁽¹⁶⁾

A partir del maig de 1941 va haver-hi transferència de reclutes classificats com a desafectes, procedents de la Caixa 37, de Barcelona. N'hi arribà una expedició de 94 i, tot seguit, una altra de 71. Per equilibrar l'estança, si uns arribaven, calia fer-ne sortir d'altres. El dia 11 del mateix mes, 51 presos del camp figuerenc partiren cap a Miranda de Ebro, i el dia 6 de juny, 107 seguiren el mateix trajecte a dalt del ferrocarril.⁽¹⁷⁾

La clausura definitiva va ser el 10 de desembre de 1942, un cop els alemanys arribaren a la frontera dels Pirineus. Una ordre de 28 d'octubre del mateix any va suprimir les comissions de fronteres encarregades de la recepció d'individus procedents de l'estranger i la de Figueres fou una d'elles. Les instruccions per dissoldre-la van especificar: “*La Comisión receptora de Figueras dejará de funcionar el próximo día 10 del actual. El personal que la constituye se incorporará a las Unidades a que pertenezca administrativamente. Los archivos, debidamente ordenados, serán enviados a la Jefatura de Campos de Concentración, calle Duque de Osuna, nº 5, Madrid, y del material y efectos de todas clases se hará cargo la Subinspección Regional de Batallones Disciplinarios*”.⁽¹⁸⁾

16. Archivo Intermedio Militar Pirenaico, Asuntos de capitania, capsa 20, plec 41.

17. *Ibid.*

18. Arxiu Històric de Girona, fons del Govern Civil, capsa 340. Per a la reproducció de la disposició completa, Josep CLARA, *Esclaus i peons de la Nueva España. Els batallons de treballadors a Catalunya (1939-1942)*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 2007, p. 183-184.

TESTIMONIS

Les impressions i els records personals –el relat autobiogràfic– forneixen detalls que normalment no acostumen a sortir en els documents oficials i ajuden a configurar una memòria col·lectiva i social que la historiografia no pot deixar de banda. En les memòries de Josep Miracle, que hi passà durant el 1940, abans de ser traslladat al camp de Miranda de Ebro, evoca els moments de reclusió a Figueres:

“Quan vaig entrar al castell de Figueres, vaig tornar a ser minuciosament registrat. I així com a l’andana de l’estació de Portbou vaig ser admirat per la qualitat del meu pa, al castell vaig ser admirat i envejat per la quantitat del meu tabac. Duia dos o tres paquets de cigarretes i dos o tres paquets més d’escafarlata per a la meva pipa. Ja vaig preveure que aquell tabac no duraria gens, tants eren els qui el festejaven. No em vaig fer escàs. I els desgraciats que allà hi havia presos no es van fer pas els desmenjats. Aquesta liberalitat em va fer pujar uns quants graons en el nivell del comú, i puc dir que en certa manera jo vaig ser un home considerat i respectat dins el centenar de presos que ens trobàvem entre aquells gruixuts murs. Una altra circumstància em va fer pujar de categoria: l’endemà va ser conduït al castell un xicot belga que havia desertat i es volia passar als alemanys, i que no sabia un borrall d’espanyol. Jo li vaig fer d’intèrpret, i la nostra conversada es produí davant l’admirat silenci dels circumstants.

De dies, la reclusió al castell de Figueres era passadora. El temps transcorria parlant amb els uns i els altres o escoltant una colla de joves que cantaven unes cançons d’una obscenitat tan pujada de to que hauria fer enrogir un mosso d’esquadra. De nit era diferent; de nit havíem de dormir damunt les lloses, vestits tal com anàvem, sense matalàs ni cobertor, sense lloc fixo, allà on ens trobàvem quan ens venia la son.

[...] Al cap d’una setmana va comparèixer un escamot de guàrdies civils a fer-se càrrec dels presoners. Érem un centenar d’homes. Ens van fer posar de dos en dos, i estretament vigilats pels guàrdies civils ens van conduir a l’estació. Allà ens van fer pujar en vagonets de càrrega tancats i ens van traslladar a Barcelona”.⁽¹⁹⁾

19. Josep MIRACLE, *Quatre coses del meu temps (Memòries)*, Barcelona, La Paraula Viva, 1976, p. 279-280.

Per a Paulí Pallàs Ferrer (Girona 1920), antic militant del POUM, el camp del castell de Figueres fou el pas previ per a la conducció al dipòsit de Reus:

“El 29 de desembre del 1940, vaig passar la frontera. Un policia em va demanar la documentació i la data de naixement i em va dir que si hagués sigut de la lleva del 42 m’haurien enviat cap a casa. D’allí ja em van portar detingut al castell de Figueres, on vaig poder rebre la visita de la meua mare i una cosina meua. Hi havia altres presoners. Vaig estar-hi vuit dies, vaig fer algun amic, entre ells un xicot que havia nascut a França però que tenia la nacionalitat espanyola. Com que jo el vaig considerar un amic, hi vaig compartir part del menjar que m’havia portat la meua mare, la qual també m’havia dut una bossa amb una mica de roba, a la qual vaig afegir la poca que tenia jo. Em sabia tan bé com havia col·locat cada peça que, quan em van remenar aquella bossa, de seguida ho vaig veure. La vaig revisar i hi vaig trobar a faltar aquell jersei que m’havia comprat a Neuville-aux-Bois. Amb un parany que vaig preparar, vaig comprovar que aquell francès me l’havia robat i se l’havia venut. Com és natural, li vaig dir que no el volia veure més al meu costat.

El dia 5 de gener de l’any 1941, ens van agafar a tots i ens van portar a l’estació de Figueres. Vaig quedar d’allò més sorprès quan vaig veure que ens feien pujar a tots en un vagó de càrrega que van precintar. Devíem ser més de vint. Per la finestra vaig veure com passàvem per l’estació de Girona de camí cap al nostre destí final: el dipòsit de concentració de Reus”.⁽²⁰⁾

Les dues mostres reportades ens ofereixen la fotografia impagable d’un moment. El mots d’una evocació particular serveixen, en aquest cas, perquè ens adonem que allò que per a uns quants va ser una glòria, la derrota de l’enemic, per a d’altres, els vençuts, representà una humiliació.

DADES SOCIOLÒGIQUES

A partir del padró municipal de 1940, guardat a l’Arxiu Comarcal de Figueres, podem conèixer els internats que hi romanien a final d’any. Tot i que és una mostra petita del total dels que hi foren internats, resulta representativa d’un moment i del personal intern.

20. Paulino PALLÀS, *Vides truncades. Memòries d’un quinto del POUM*, Girona, CCG, 2005, p. 68.

Atès que el moment cronològic de funcionament, en plena II Guerra Mundial, pel camp de concentració de Figueres hi passaren individus de moltes nacionalitats, perquè la II Guerra Mundial i l'ocupació de França pels soldats de Hitler abocaren fugitius cap a la frontera. Els llocs d'origen dels reclusos indiquen un predomini dels nascuts a Catalunya, 61 del total. La ciutat de Barcelona n'hi aporta 24, la xifra més alta.

Les altres demarcacions de l'Estat espanyol hi són representades de manera desigual:

Andalusia	23
País Valencià	18
Aragó	16
Madrid	11
Múrcia	11
País Basc	5
Balears	4
Castella-la Manxa	4
Extremadura	4
Castella-Lleó	2
Navarra	2
Astúries	1
Cantàbria	1
Galícia	1
Rioja	1

Cal remarcar que 44 dels tancats havien nascut fora de les fronteres espanyoles: Anglaterra (20), Escòcia (8), França (7), Canadà (3), Irlanda (3), Bèlgica (2) i Madagascar (1).

Pel que fa a les edats, els 210 reclusos es poden desglossar d'aquesta manera:

Nascut abans de 1900:	24
De 1900 a 1909:	64
De 1910 a 1919:	98
De 1920 endavant:	24

A la vista d'aquestes dades, és evident que els grups més nombrosos corresponen als dels individus que l'any 1940 comptaven entre 20 i 30 anys, els quals formaren part de la generació que fou la gran protagonista de la Guerra Civil. El més vell de la mostra era nascut el 1883, mentre que els més joves són dos reclusos de l'any 1922.

Les professions mostren una gran varietat d'ocupacions, sobretot en els sectors dedicats a les activitats manuals i els serveis. La més repetida de les activitats professionals era pròpia del sector primari: la de pagès, seguida per trenta-cinc reclusos. No hi manca tampoc la presència de professions liberals, entre les quals es compta un professor, un periodista, un metge i un farmacèutic.

PER ACABAR

L'existència d'un camp de concentració a Figueres reforça la imatge de la ciutat empordanesa com a centre de la repressió de postguerra, exercida pels militars que triomfaren en la Guerra Civil. La instal·lació dependent de la Inspecció de Camps de Concentració de Presoners (sector de Catalunya) va tenir una vida prou llarga, però s'ha de contemplar com a lloc de pas momentani –molt proper a la ratlla de França– per a milers d'internats que, poc després d'arribar-hi, foren evacuats a altres instal·lacions concentracionàries.

Malgrat que la premsa del moment –sotmesa a censura i parcial– no proporciona notícies de la seva existència, la documentació oficial i la literatura personal han deixat testimoni de la instal·lació i dels moments viscuts pels represaliats que hi foren internats, entre els quals –a part dels originaris de l'Estat espanyol– trobem una representació significativa d'anglesos.

APÈNDIX DOCUMENTAL

I. Contingent existent al Dipòsit de Recepció de Presoners de Guerra de Figueres, el desembre de 1940, segons el padró municipal.

Cognoms i nom	Any naix.	Origen	Professió
Abraham Roda, Enrique	1913	Barcelona	Taquígraf
Ademuz Castro, Alfonso	1919	La Rambla (Càceres)	Pagès
Alemaný Quintana, Juan	1908	Barcelona	Comerciant
Almirall Balada, Pedro	1898	Avinyonet	Pagès
Alonso Rodríguez, Conrado	1896	Salamanca	Jornaler
Alós Mur, Valentín	1896	Molino (Osca)	Jornaler
Alós Segura, Juan	1917	Alamas (València)	Oficinista
Aloy Latorre, José	1898	S. Esteban (Osca)	Escrivent
Alsina Elrrio, Pascual	1921	Calles (Osca)	Pagès
Alvarrá Caballero, José	1896	Chimenga (Granada)	Pescater
Aponte Zafra, Emilio	1917	Màlaga	Lampista
Aramburu Arruti, José	1908	Sant Sebastià	Cuiner
Arenas Castellanos, Carlos	1913	Sevilla	Fotògraf
Argelés Puig, José	1905	Cabanes (Girona)	Mecànic
Armendáriz Vizcaino, Florencio	1908	Casada (Navarra)	Pagès
Arnal Mínguez, Juan Antonio	1906	Saragossa	Industrial
Asporosa Urgoiti, Mariano	1895	Barakaldo	Calderer
Barberá Almar, Juan	1917	Barcelona	Impressor
Bardina Solanilla, Joaquín	1909	Estadella (Osca)	Teixidor
Bargalló Martí, Ricardo	1912	Barcelona	Oficinista
Barrera Planas, Francisco	1912	Reims	Mecànic
Bartley Miller, William	1913	Londres	Cobrador
Bernardino Anguita, Alfonso	1909	Santa Elena (Jaén)	Pagès
Bigorra Pino, Eduardo	1912	Riudecols (Tarragona)	Ajustador
Blanco Sin, Antonio	1912	Luzas (Osca)	Pagès
Boada Barceló, Esteban	1920	Cassà de la Selva	Taper
Bonet Oromí, José	1898	Anglesola (Lleida)	Paleta
Buscató Canadell, Joaquín	1910	Figueres	Comptable
Campinum Amestoy, Fausto	1903	Lanciego (Araba)	Ajustador
Capella Villar, Jesús	1917	Madrid	Mecanògraf
Carbonell Marca, Antonio	1913	Sitges (Barcelona)	Pintor
Carbonell Marín, José	1903	Monòver (Alacant)	Sabater

Cognoms i nom	Any naix.	Origen	Professió
Cardona Tur, José	1914	Sant Josep (Balears)	Flequer
Carrasco Sánchez, Juan	1901	Herrera (Almeria)	Fonedor
Carreras Guinó, José	1898	Castellfollit (Girona)	Pagès
Carreras Palau, Juan	1906	S. Oliva (Tarragona)	Pagès
Casafont Amilis, José	1910	Navas (Lleida)	Mecànic
Castells Margi, Juan	1906	Sta. Coloma Q. (Tarrag.)	Secretari jutjat
Cebrián Celdrán, Germán	1906	Albujon (Múrcia)	Torner
Clark Benson, Erward	1922	Canadà	Estudiant
Coll Romero, Fernando	1914	Barcelona	Mecànic
Cope Hay, Jhon	1915	Escòcia	Comerciant
Cortés Halcón, Demetrio	1911	Valverde (Badajoz)	Farmacèutic
Cot Launes, Ramón	1898	Móra d'Ebre (Tarragona)	Pagès
Crist Chart, Federico	1899	Flix (Tarragona)	Ag. Tècnic
Croughton Mavy, Wilfred	1920	Anglaterra	Soldat
Daniel López, Atanasio	1895	Tierga (Saragossa)	Pagès
Danze Jadot, Alfredo	1914	Bèlgica	Electricista
Díaz Gómez, Juan	1917	Mollín (Màlaga)	Pagès
Diego Soler, Enrique	1900	Múrcia	Cuiner
Dordas Catot, Ramón	1910	Sta. Maria E. (Barcelona)	Paleta
Ducaju Thauvoya, Erward	1920	França	Banca
Duran Porres, Enrique	1908	Tortosa (Tarragona)	Comerciant
Eras Rovira, José	1907	Lleida	Rellotger
Escoda Masana, Ramón	1911	Omella (Lleida)	Forjador
Espí Espí, Remigio	1913	Xixona (Alacant)	Confiter
Fenollar Miñana, Julián	1918	Rafol Salem (València)	Empleat
Fernández Herrero, Joaquín	1913	Villaverde (Madrid)	Ceramista
Fernández Páez, Matías	1914	Sevilla	Cuiner
Ferré Oliva, Olegario	1908	Figuerola (Tarragona)	Pagès
Ferrer Agustí, Ángel	1920	Barcelona	Peó paleta
Figueras Riverola, José	1919	Calasanç (Osca)	Estudiant
Fraser Urquhart, Simon Jhon	1911	Escòcia	Forjador
Galindo Colom, Antonio	1903	Barcelona	Mecànic
Garasa Adot, Jesús	1899	Pitillas (Navarra)	Pagès
García Fernández, Luis	1907	Avilés (Astúries)	Fuster
García Fernández, Rafael	1908	Pinos (Granada)	Paleta

Cognoms i nom	Any naix.	Origen	Professió
García Gibert, Juan	1903	Barcelona	Cuiner
García Munté, José	1907	Riba-roja (Tarragona)	Pagès
García Ruiz, Antonio	1920	Lorca (Múrcia)	Pagès
García Velasco, Salvador	1921	Barcelona	Mecànic
Garralaga Alquézar, Casto	1917	Andorra (Terol)	Ferrer
Gassó Lacambra, Luis	1908	Barcelona	Ebenista
Giménez Orca, Rafael	1920	Baena (Còrdova)	Pagès
Giménez Ruiz, Miguel	1910	Granada	Pagès
Gracia Castro, Antonio	1903	Saragossa	Comerciant
Grau Segú, Gregorio	1913	Gandesa (Tarragona)	Jardiner
Grimond Maule, John	1916	Escòcia	Militar
Grove Sutherland, Alex	1914	Escòcia	Flequer
Guallar Carreras, León	1908	Alcoriza (Terol)	Comerciant
Herencia Álvarez, Gabino	1919	Madrilejos (Toledo)	Estudiant
Hernández Hernández, Antonio	1905	Espinardo (Múrcia)	Teixidor
Hernández Rodríguez, Manuel	1916	Guadix (Granada)	Pagès
Herrada Cano, Francisco	1916	La Carolina (Jaén)	Mecànic
Herrero Julio, Francisco	1907	Madrid	Ajustador
Herrero Julio, Juan	1896	Madrid	Ajustador
Hillier Madigan, Charles	1918	Londres	Comerciant
Ibáñez Gracia, Pedro	1920	Barcelona	Mariner
Imbernau Mendoza, Andrés	1910	Pte. Álamo (Múrcia)	Pagès
Instone Pauldar, Gordon	1916	Londres	Enginyer
Jackson Coney, Charles	1919	Anglaterra	Enginyer
Jackson Stanley, Sthephen	1915	Anglaterra	Flequer
Jansan Ivans, José	1906	Bèlgica	Marí
Jorba Punsola, Francisco	1920	Caldes M. (Barcelona)	Flequer
Juncá Planell, Francisco	1913	Besalú	Pagès
Kenedy Mc. Arthur, Angue	1913	Escòcia	Marí
Lacruz Lliso, Antonio	1907	Cabanyal (València)	Marí
Lagane Badelon, Edward	1901	França	Xofer
Lagarelos Rodríguez, Santiago	1900	Paramio (Zamora)	Pagès
Lamang Galley, Gordon	1919	Anglaterra	Funcionari
Lamolla Riera, Arturo	1905	Canet de Mar	Mecànic
Lauglade Tayasier, Bob	1921	Canadà	Estudiant
Lepper Hills, David	1902	Anglaterra	Comerciant

Cognoms i nom	Any naix.	Origen	Professió
Ley Dervol, Juan	1912	França	Pastisser
Llop Rofes, Álvaro	1908	Reus	Comptable
Llorente Ibáñez, Matías	1907	Iecla (Múrcia)	Pintor
Lonsdale Hutchinson, Robert	1920	Anglaterra	Comptable
López Balaguer, José	1913	Alzira (València)	Rajolaire
López Montero, Benito	1918	Requena (València)	Pagès
López Pérez, José	1910	Rojales (Alacant)	Xofer
Lozano Ramírez, Antonio	1913	Albanilla (Múrcia)	Paleta
Lugo Balance, Nicolás	1917	Cartagena (Múrcia)	Jornaler
Mc. Lear Kerr, Michael	1900	Anglaterra	Enginyer
Maestre Martínez, Rafael	1918	La Victoria (Còrdova)	Pagès
Maño Sola, Jaime	1911	Barcelona	Barber
Martí Monfort, Manuel	1919	França	Xofer
Martín Pérez, Enrique	1898	Monòver (Alacant)	Sabater
Martínez Conesa, José	1921	França	Paleta
Martínez Sánchez, Joaquín	1920	Cartagena (Múrcia)	Electricista
Melville Ricardson, Bennth	1916	Anglaterra	Comerciant
Mendieta Ventalló, Santiago	1903	Barcelona	Comptable
Mobian Le Goff, Jean	1883	França	Enginyer
Molina Escoda, Emilio	1910	Barcelona	Planxista
Molina Molina, Manuel	1908	Màlaga	Mecànic
Molina Vilalta, Salvador	1913	Campdevàdol	Fuster
Moreno Díaz, Ignacio	1908	Cieza (Múrcia)	Pagès
Mota Torres, Alberto	1913	Villaviciosa (Madrid)	Oficinista
Moya Alonso, Pascual	1910	Silla (València)	Carnisser
Muñoz Amador, Luis	1910	La Poza (Granada)	Ferrer
Mur Cipras, Martín	1920	Albero Bajo (Osca)	Pagès
Murphy Cloma, Mark	1918	Irlanda	Marí
Navarra Vidal, José	1913	Castelló d'Empúries	Paleta
Niccholson Bunos, Frederick	1902	Anglaterra	Mecànic
Noguera Fernández, Andrés	1900	Barakaldo	Metal·lúrgic
O'Connell Franckfleton, James	1896	Anglaterra	Mecànic
O'Connell Radford, Richard	1920	Irlanda	Marí
Ocaña Viera, Armando	1902	Madrid	Oficinista
Olivar Bertran, Rafael	1911	Don Benito (Badajoz)	Professor
Ordobás Estrada, Mariano	1910	Sástago (Saragossa)	Electricista

Cognoms i nom	Any naix.	Origen	Professió
Ortun Martínez, Amadeo	1920	Tirgo (la Rioja)	Perruquer
O'Sullivan Maybank, James	1919	Irlanda	Marí
Pallás Ferrer, Paulino	1920	Girona	Jornaler
Palau Olivé, Ramón	1914	El Catllar (Tarragona)	Pagès
Pantoja Muñoz, Jesús	1907	Madrid	Alferes fragata
Paredes Salinas, Jesús	1915	Toledo	Torner
Park Murray, William	1917	Escòcia	Ferrovieri
Parra García, Emilio	1898	Arroyo (Càceres)	Miner
Pascual Val, José	1906	València	Flequer
Pastor Pérez, Francisco	1913	Crevillent (Alacant)	Fuster
Pastor Poveda, Luis	1911	Monòver (Alacant)	Pagès
Pastor Sales, Juan	1910	Cuevas B. (Castelló)	Pagès
Pazos Ruiz, Manuel	1912	Torrelavega (Cantàbria)	Jornaler
Pebris Bitchie, James	1920	Majunga (Madagascar)	Flequer
Pedro Badía, Miguel	1906	Barcelona	Sabater
Pelayo Chicano, Juan	1904	Tarifa (Cadis)	Fuster
Pelliza Riza, Baldomero	1901	Barcelona	Comptable
Peraira Sitarch, Juan P.	1910	Torreblanca (Castelló)	Pagès
Peralet Bosch, Francisco	1900	Barcelona	Ajustador
Peregort Martí, Jaime	1920	Boí (Lleida)	Cuiner
Pérez Casanova, Dámaso	1897	Oria (Almeria)	Teixidor
Pérez Larruy, Felipe	1903	Barcelona	Oficinista
Pérez Martín, Francisco	1916	Nerja (Màlaga)	Pagès
Pérez Martín, Isidro	1905	Valdenovio (Guadalajara)	Fuster
Pifarré Llobet, Juan B.	1896	Bellpuig (Lleida)	Metge
Plana Miarons, José	1917	Manlleu	Fabricant
Puig Ribera, José	1914	Bellví (Lleida)	Xofer
Pujol Tenas, Miguel	1902	Sant Hipòlit (Barna)	Ferrer
Punsay Paulino, John	1915	Anglaterra	Fuster
Puy Peirón, Francisco	1903	Pueyo Sta. Cruz (Osca)	Pagès
Quickenden Brangle, Ronald	1917	Anglaterra	Flequer
Radford Horace, Band	1902	Anglaterra	Mecànic
Ráfols Albert, Rosendo	1907	Mollet (Barcelona)	Comerciant
Ramisa Durán, José	1895	Sant Feliu Llobregat	Pagès
Ramírez Lozano, Juan	1898	Madrid	Cambrer

Cognoms i nom	Any naix.	Origen	Professió
Raya Vera, Francisco	1912	Granada	Pagès
Rego Castillo, Francisco	1916	Puebla C. (Corunya)	Mariner
Reynés Hugué, Alberto	1906	Barcelona	Comptable
Riba Rovira, Jacinto	1899	Barcelona	Mecànic
Ribas Font, Juan	1920	Sant Gregori	Pagès
Riera Costa, Mariano	1912	Eivissa	Paleta
Robertson Johnson, Charlis	1922	Canadà	Estudiant
Rodas Sanjuan, Mariano	1908	Saragossa	Ajustador
Roselló Palerm, Juan	1898	Eivissa	Pintor
Roura Solsona, Salvador	1908	Alcarràs (Lleida)	Comptable
Ruiz Baños, Esteban	1913	Barcelona	Comerciant
Ruiz Bassó, Carlos	1910	Vitòria	Músic
Ruiz Nadal, Pedro	1910	Barcelona	Dibuixant
Sabater Valls, Luis	1914	Barcelona	Oficinista
Sánchez Boscá, Francisco	1908	Xàtiva (València)	Ebenista
Sánchez Manjarras, Clemente	1914	Madrid	Jornaler
Sánchez Rebolles, Clemente	1895	Castral (Granada)	Electricista
Sanchis Blanco, Antonio	1907	Madrid	Funcionari
Sans Lloret, Antonio	1914	Aldaia (València)	Ferrovieri
Sans Sans, Juan	1906	Maó (Balears)	Flequer
Santamaría Santamaría, Vicente	1908	Alacant	Jornaler
Saura Nicolás, José	1910	Beniel (Múrcia)	Jornaler
Selga Arbós, Miguel	1903	Barcelona	Mecànic
Serra Roca, Ramón	1907	Figueres	Músic
Serrano Pericaños, Domingo	1911	Casetas (Saragossa)	Comptable
Sidney, Charlotas	1914	Anglaterra	Soldat
Tapis Cros, Francisco	1901	Madrid	Ferrovieri
Teruel Quiños, Domingo	1912	Albox (Almeria)	Pagès
Timm Perrys, Francis-Stanley	1917	Anglaterra	Comerciant
Toro Malagón, Julián	1913	Almagro (C. Real)	Flequer
Úbeda Coronado, Pedro	1910	Pulpi (Almeria)	Paleta
Valenzuela Ruiz, Antonio	1914	Úbeda (Jaén)	Torner
Wigth Hopkinson, Karineth	1914	Escòcia	Comptable
Wilson Mc Gregor, Alex	1915	Escòcia	Teixidor
Wyatt Gunifred, Hugh	1916	Anglaterra	Periodista
Youna Guffroy, Alfret	1920	Anglaterra	Miner

II. Normas de conducta a que deben ajustarse las autoridades militares y todos los puestos del servicio de vigilancia, con el personal que pase o intente pasar la frontera para introducirse en España.⁽²¹⁾

Españoles

a) Documentados, con visado de Embajadas o Consulados españoles en el extranjero, paso libre.

b) Documentados sin pasaporte o visado, por no haber tenido tiempo en tenerlo en vista de anormalidad circunstancias en Francia y que, a juicio de las Autoridades, demuestren documentalmente o mediante avales personales de garantía, su adhesión al Movimiento, paso libre.

c) Documentados sin pasaporte o visado y que no logren demostrar su adhesión al Movimiento Nacional en la forma expresada. Se les retendrá en algún lugar de la frontera, convenientemente vigilados, un plazo de tiempo prudencial y, si no lo consiguieran, a juicio de las Autoridades, pasarán a un Campo de Concentración.

d) Documentados o indocumentados, considerados como sospechosos, a Campos de Concentración.

e) Los súbditos españoles hombres, comprendidos en cualquiera de los apartados anteriores, sea la que fuese su clase o condición, aun los familiares de los comprendidos en los apartados c) y d), se le desjará en libertad a no ser que ellas por sí susciten la sospecha suficiente para considerarlas rojas o se venga circunstancialmente en conocimiento de algún delito cometido, en estos dos últimos casos ingresarán en la cárcel, poniéndolas a disposición de las Autoridades que en cada caso corresponda.

Extranjeros

a) Documentados con visado de Embajadas o Consulados españoles en el extranjero, paso libre.

b) Documentados sin pasaporte ni visado, que justifiquen cuentan con medios propios de vida en España, mediante un contrato de trabajo en España, un certificado de la Alcaldía del punto a donde se dirijan, en el caso de que posean propiedades o tengan establecidos un negocio o con el aval de una entidad bancaria en otro caso, paso libre.

21. Arxiu Històric de Girona, fons del Govern Civil, caps 424.

c) Documentados que acrediten tener en España familia propia que los reclame o recoja. Servirá a este efecto una carta del cabeza de familia, visada por la Autoridad Civil o Militar del punto en que aquella radique, paso libre.

d) Documentados, aun con pasaporte pero sin visado, que no puedan acreditar ninguno de los extremos que figuran en los apartados b) y c), no podrán penetrar en territorio español. En el caso de que fueren descubiertos a retaguardia del cordón de vigilancia, serán obligados a repasar la frontera sin dilación.

e) Indocumentados considerados como sospechosos, de cualquier nacionalidad, no se les dejará penetrar, pero si lo consiguieran, sea cualquiera el procedimiento, se les obligará a repasar la frontera, poniéndolos a disposición de la policía fronteriza del país vecino.

f) Documentados o indocumentados, desertores del Ejército aliado. Se seguirá con ellos la norma establecida para el caso c.

g) En el caso de que núcleos armados extranjeros fugitivos intenten pasar la frontera, serán invitados a no hacerlo, tratando de convencerles. Si a pesar de ello lo hicieran, se procederá del modo siguiente:

Los soldados y clases, después de ser desarmados, serán conducidos al Campo de Concentración que les corresponda.

Los Jefes y Oficiales serán conducidos a la localidad que el Jefe de esa División designe, dejándolos en libertad, aunque discretamente vigilados siempre que den su palabra de honor de permanecer en ella, atendiéndoles con la debida corrección.

Barcelona, 21 de junio de 1940.

